



DÎVÂNÜ LUGÂTİ'T-TÜRK'TE OĞUZCA OLARAK GEÇEN GE ÜR “havuç” KELİMESİNİN KÖKENİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Galip GÜNER*

ÖZET

Kâşgarlı Mahmud *Divânü Lugâti't-Türk'te* Oğuzca *geşür* “havuç” kelimesini *turma* “turp” maddesi içerisinde değerlendirir. Türklerin önemli bir kısmının havuca *sarı turma* dediklerini ifade eder. Arguların ve Oğuzların “havuç” karşılığı kullandıkları *gezri* ve *geşür* kelimelerinin Farsça aynı anlamdaki *gezer*'in değişmiş biçimleri olduğunu da sözlerine ekler. Bu çalışmada en eski örneğini *Divânü Lugâti't-Türk'te* tespit edebildiğimiz *geşür* “havuç” kelimesinin kökeni üzerinde durulacaktır. Kelimenin Farsça *gezer*'den değil Sanskrit kökenli *gacur* kelimesinden XI. yüzyıl Oğuz Türkçesine geçtiği ispatlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Divânü Lugâti't-Türk*, tarım, *geşür* “havuç”, etimoloji, Sanskritçe.

NOTES ON THE ETYMOLOGY OF OGHUZ TURKIC GE ÜR “CARROT” AT DÎVÂN LUGÂT AT-TURK

ABSTRACT

Mahmūd al-Kāshgarī examines Oghuz Turkic *geşür* “carrot” at *Divân Lugât at-Turk* in the entry of *turma* “radish”. He expresses that an important part of Turks says *sarı turma* for carrot. The people of Argu call the latter *gezri* borrowing the Persian word for carrot *gezer* and the Oghuz call it *geşür* which they also borrowed from Persian. In this paper we will put the emphasis on the etymology of *geşür* “carrot” that belongs to agriculture culture and firstly demonstrated in *Divân Lugât at-Türk* among the historic texts until today. We will work to prove that *geşür* didn't passed from Persian *gezer* but was passed to XI. century Oghuz Turkic from *gacur* which was Sanskrit origin.

Key Words: *Divân Lugât at-Turk*, agriculture, *geşür* “carrot”, etymology, Sanskrit.

GİRİŞ

Toprak canlılara ve bitkilere hayat veren, mahsulün bereketini arttıran temel güçtür. Bitkinin yeti mesi toprağa, toprağın korunması da aynı zamanda bitkinin varlığına bağlıdır. Eskiden beri ekin ekme ve biçme işlerinde bilgi ve deneyim sahibi olan Türkler toprağı dünyaya baştan başa saran, elle tutulur bir varlık olarak görmekteydi (Ögel 1991, 61). Türkçede, ekilmemiş toprak parçasına kır, yazı, ekilmiş toprak parçasına ise tarla denmektedir (Ögel 1991, 6). Bu adlandırmanın oluşmasında bitkinin temel alınması, bir yandan Türklerin bitkiye verdiği önemi gösterirken, diğer yandan bitkiyi tabiatın merkezine koyan bir bakış açısına sahip olduklarını da göstermektedir.

Türklerin oldukça önemli bir bölümünün XI. yüzyılda yerleşik hayat yaşamaya başladığını ve hayvancılıktan başta tarım ile de meşgul olduklarını, temel besin maddelerinin büyük bir kısmını da bu yoldan temin ettiklerini biliyoruz. Bu dönemde yerleşik hayat süren Türklerin gıda maddeleri arasında çeşitli sebze türlerinin önemli bir yer tuttuğunu ve aynı zamanda bunların tarımı ile de ilgilendiklerini görmekteyiz (Genç 1997, 311).

Türkçe bitki adlarıyla ilgili ilk bilgiler derli toplu bir biçimde XI. yüzyılda Kâğırlı Mahmud tarafından yazılmış olan ve Türkçenin ilk ansiklopedik sözlüğü olarak kabul edilen *ğ v g t-* te bulunmaktadır. Bu sözlükte kayıtlı olan bitki adlarının birçoğu günümüzde de Türklerin yayıldığı birçok coğrafyada kullanılmaktadır (Duran 1998, 223-229).

İNCELEME

Kâğırlı Mahmud - te Ouzca “havuç” kelimesini *turma* “turp” maddesi içerisinde de ırlendirir ve u açıklamayı yapar: “turma: Turp. Nitekim „havuç a da sarı turma „sarı turp denir. Arğ halkı havuca g zri der; bu sözcü ü Farsçadan – „havuç anlamına gelen gezer sözcü ü- almı tır, ancak söyleyi te inceltme (rikkat) söz konusudur. O uzlar „havuç a ge ü der; onlar da bu sözcü ü Farsçadan almı tır.” (Dankoff-Kelly 1982, 326).

Kelime hakkında ortaya konulan görüşleri de ırlendirmek gerekirse:

Eren, Türkiye Türkçesi a ızlarında geçen “turp” kelimesi hakkındaki de ırlendirmesinde öncelikle kelimenin Türk lehçelerindeki biçimlerini verir: Tkm. , KKlp , Tat. ~ OT (Ouzca) . Kâğırlı Mahmud a göre kelimenin Farsçadan alındığını söyler (< Far. *gezer*). Ancak Ouzca ün do rudan do ruya Farsça *gezer* den geldi inin söylenemeyeceğini de ifade eder. Lakin bu duruma bir açıklık getirmez (Eren 1999, 234-235).

Clauson, “havuç” Farsça *gazar* dan alıntıdır, der (Clauson 1972, 754).

Eker, / olarak ikili biçimde verdiği kelimeyi “Kâğırlı nın Farsça Kabul Etti i Kelimeler” listesinde verir ancak etimolojik bir izah yapmaz (Eker 2009, 275).

Sertkaya ise u - teki alıntı kelimeleri ırlledi i makalesinde Farsça kökenli kelimelerin altında gösterdiği *gizri* < *gezer* “havuç” kelimesini (= Tü.) olarak göstermiştir (Sertkaya 2009, 37). Bu gösterimden yola çıkarak Sertkaya nın ü Türkçe kabul etti i söylenebilir.

Karahan, Ouzca kelimesini Steingass ı kaynak göstererek (< Far. *jazar*, *jazir* [rani *gazar*] “carrot”) Farsçadan alıntı bir kelime olarak kabul etmiştir (Karahan 2009, 437).

Çağayır ve Aydoğdu da aynı ekilde Eski Türkçe ün Farsça *gezer* den geldi i görüşündedirler (Çağayır 2007-III, 2578; Aydoğdu 2009, 68).

Turkish Studies

Kelimenin dı ında Türkçenin tarihî ve ça da dönemlerindeki durumu öyledir:

Kıpçak Türkçesi: Kitâbü l- drâk: “havuç (Far.)” (Cafero lu 1931: 46), Kavânînü l- Külliye: “havuç” (Toparlı 1999: 114), Tercümân-ı Türkî: “havuç” (Toparlı 2000: 117), Tuhfetü z-Zekiyye: “havuç” (Atalay 1945: 196), Dürretü l-Mudiyye: “havuç” (Toparlı 2003: 91).

Ça atay Türkçesi: Senglah: “havuç” (Clouston 1960, 71), Lugat-i Ça atay: “havuç” (LÇ: 253a).

Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi: “havuç” (YTS: 135-136), Edviye-i Müfrede: “havuç” (Canpolat 1973, 27), Dani mendnâme: k “sade ya ile pi irilen bir çe it kabak veya patlıcan ve havuç karı ımı yemek” (Demir 2002-III: 173), Câmîü l-Fürs: “havuç” (ahin 2007, 585), Kemâliyye: “havuç” (ahin 2005, 176), Terceme-i Akrahâdîn: (Do an 2009, 272) vs.

XV. yüzyılda yazılmı Pehlevce-O uz Türkçesi sözlü ü olan - de de Farsça zerde- “havuç” kar ılı ı O uzca olarak gösterilmi tir (Turan 2006, 95).

Ça da Kıpçak Lehçeleri: Karayim Türkçesi , *gesur*, , *gisur* “havuç” (Baskakov vd. 1974, 159); Tatar Türkçesi “havuç” (Golovkina 1966, 263); Karakalpak Türkçesi: “havuç” (Baskakov 1958, 138); Ba kırt Türkçesi: “havuç” (Ahmerov 1958, 266).

Ça da O uz: Türkiye Türkçesi a ızları: “havuç” (DS VIII, 2771); Türkmen Türkçesi “havuç” (KTLS I, 324).

Halaç Türkçesi: *gazur*, *gazor* “havuç” (Doerfer-Tezcan 1980, 116).

Kelime, Türkçeden Bulgarcaya “pancar” olarak geçmi tir (Karaa aç 2008, 491).

kelimesi hakkındaki görü lerimize geçmeden önce burada bir hususa temas etmenin de faydalı olaca ını dü ünüyoruz. Ortak kültür alanına ait bir kelime farklı dillerde de i ik biçimlerde kar ımıza çıkabilir. Bu ba lamda Farsça *gezer* “havuç” kelimesi Arapçaya aynı anlamda *cezer* olarak geçmi (Yarshater 1998, 52), Arapça yoluyla da farklı dillerde yayılma imkânı bulmu tur. Örne in Türkçedeki *cezerye* “ezilmi havuç içine fındık veya ceviz parçaları eklenerek yapılan bir tatlı türü” gibi.

Kâ garlı nın ortaya koydu u veriler dikkate alındı ında aslında iki önemli hususun göze çarptı ı görülür. Bunlardan biri XI. yüzyıl standart Türkçesinde “havuç” için dendi idir. Bir di er husus ise “havuç” kar ılı ında Arguların , O uzların ise kelimelerini kullandı ıdır. Kâ garlı nın bu kelimeleri Türklerin Farsçadan aldıklarını belirtmesi ise Türkoloji çalı malarında bir ön yargı olu turmu ve sonraki dönemlerde kelimenin alındı ı dil hakkındaki fikirleri de etkilemi tir.

Kâ garlı kelimesinin Farsça yoluyla alındı ı konusunda haklıdır. Gerçekten de bu kelime Farsça *gezer* kelimesinin Argucada aldı ı biçimdir. Ancak Eren in de yukarıda belirtti i gibi O uzca ün do rudan do ruya Farsça *gezer* dan geçmi olma ihtimali bize göre de zayıftır. Zira *gezer* > de i imi Türkçenin seslerinin de i me biçimleri göz önüne alındı ında foneti in ilkelerine de uygun dü memektedir.

Bize göre da Kâ garlı nın O uzca olarak kaydetti i kelimesi “havuç” anlamına gelen Farsça *gezer* in de il Sanskritçe aynı anlamdaki [~] kelimesinin fonetik olarak de i mi biçimidir (Monier-Williams 1960, 354-1326). Bu Sanskritçe kelime bugün Hintçede *gajur* [~ *gacur*] (Taylor 1808, 486; Speede 1848, 331), Baluçi dilinde [~] (Mumtaz 1998, 91), Prakrit dilinde *gajjara* [~ *gaccara*], Ke mir

Turkish Studies

dilinde , Sind dilinde “havucun ye il kısmı” [~], Pencap dilinde [~], Nepal dilinde [~], Assamese dilinde , Bengal dilinde [~], Oriya dilinde [~], Gucarat dilinde [~], Marati dilinde ise *ar* [~] biçimlerinde ya amaktadır (Turner 1962-1966, 221).

Farsça *gezer* veya Sanskritçe ~ kelimelerine bakıldı ında her iki kelimenin de “havuç” anlamına geliyor olması bunların Hint Avrupa dil ailesine ait ortak bir kelime oldu u izlenimini uyandırmaktadır. Biz burada bu kelimelerin kökenlerini ara tırmayacak veya Farsçadan mı Sanskritçeye veya Sanskritçeden mi Farsçaya geçti ini belirlemeye çalı mayaca ız. Yine de kelime hakkında ortaya konulmu birkaç görü ü burada de erlendirmekte fayda oldu unu dü ünüyoruz. Laufer, döneminin kaynakları çerçevesinde Böhtlingk in ve Roth un Sanskritçe *garjara* [~ *garcara*] kelimesi için sadece “a kind of grass [bir ot türü]” (bk. Böhtlingk-Roth 1855) anlamını vermesinden hareket ederek bu kelimenin “havuç” anlamına gelemeyece ini ve Sanskritçede zaten “havuç” kar ılı ı herhangi bir bitki adının bulunmadı mı savunur (Laufer 1919, 452). Frye de Laufer in bu fikrinden istifade ederek Sanskritçe *gajar* ın [~ *gacar*] muhtemelen Farsçadan alındı mı iddia eder (Frye 1947, 438). Ancak gerek Monier-Williams ın gerekse de Turner ın ortaya koydu u veriler mevzubahis kelimenin Sanskritçe de “havuç” anlamına geldi ini açıkça ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bizim burada ortaya koymak istedi imiz temel görü da tespit etti imiz ve kelimelerinin farklı diller yoluyla Türkçeye geçti ini ifade etmek ve Eren in de haklı olarak duydu u tereddüdü ortadan kaldırmaktır. Bu duruma Türkçenin fonetik kuralları çerçevesinde bakıldı ında Kâ garlı nın O uzca olarak kaydetti i kelimesinin Hindistan yoluyla Türkçeye geçti ini söyleyebiliriz. Zira eski Türkçe pek çok bitki adının da bu yolla alındı ı bilinmektedir. Bu do rultuda *gajur* [~ *gacur*] kelimesinin evvela *c > ç >* de i mesine u radı mı (*gacur >* >) ardından da tıpkı Kâ garlı nın kelimesinde ifade etti i gibi söyleyi te gerçekte en bir inceleme ile biçimine de i ti ini söyleyebiliriz. Taylor ve Speede nin de yukarıda gösterdi imiz üzere kelimenin Arap harfli biçimini kefli yazımla ekinde kayda geçirmi olmaları kelimenin telaffuzunda zaten bir ince okunu ya da inceleme e ilimi oldu unun göstergesidir.

KISALTMALAR

DS: Derleme Sözlü ü

KTLS: Kar ıla tırmalı Türk Lehçeleri Sözlü ü

LÇ: Lugat-i Çagatay ve Türkî-i „Osmânî

YTS: Yeni Tarama Sözlü ü

KAYNAKÇA

AHMEROV K. Z. (1958) *Başkirsko-Russkiy Slovar*, Moskva.

ATALAY Besim (1945), *Et-Tu □ fetu'zZekiyye fi'l- Luğ ati't-Türkiyye*, TDK Yay., stanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- AYDO DU Özkan (2009), “Divanü Lûgati t-Türk te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol. 1, s. 55-81.
- BASKAKOV N.A. (1958), *Karakalpaksko-Russkiy Slovar*, Moskva.
- BASKAKOV N.A., ZAYONÇKOVSKOGO A., AP ALA S. M. (1974), *Karaimsko-Russko-Pol skiy Slovar*, Moskva.
- BÖHTLINGK Otto, RUDOLPH Ruth (1855), *Sanskrit-Wörterbuch*, St. Petersburg.
- CAFERO LU Ahmet (1931), *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, Evkaf Matbaası, stanbul.
- CANPOLAT Mustafa; “XIV. Yüzyılda Yazılmı De erli Bir Tıp Eseri Edviye-i Müfrede”, *Türkoloji Dergisi*, C. V, S. 1, Ankara, 1973, s. 21-47.
- CLAUSON S. Gerard (1960), *Sanglax A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdî Xân, Facsimile Text with an Introduction and Indices*, London.
- CLAUSON Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford.
- ÇA BAYIR Ya ar (2007-III), *Ötüken Türkçe Sözlük*, 3. C., Ötüken Yay., stanbul.
- DANKOFF Robert, KELLY James (1982) *Compendium of the Turkic Dialects (Dîwân Luḡat at-Turk-Mah̄mūd al-Kāšġarî)*, Part I, Harvard University Office of the University Publisher.
- DEM R, Necati (2002), *Dānişmend-nāme, Critical Edition Turkish Translation Linguistic Analysis Glossary Facsimile (Part One: Critical Edition, Part Two: Turkish Translation, Part Three: Linguistic Analysis and Glossary, Part Four: Facsimile)*, Department of Near Eastern Languages and Civilization Harvard University, Sources of Oriental Languages and Literatures: 54, Harvard.
- D LÇ N Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- DOERFER Gerhard, TEZCAN Semih (1980), *Wörterbuch Des Chaladsch (Dialekt von Charrab)*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DO AN aban (2009), “15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlü ü: Terceme-i Akrabâdîn in İstılah Sözlü ü”, *Turkish Studies*, Vol. 4/4, Summer 2009, s. 250-316.
- DURAN Ahmet; “Türkçede Bazı Bitki Adlarının Verili Sebepleri”, *Türk Dili*, Ankara, S. 555, Mart 1998, s. 223-229.
- EKER Süer (2009), “Divanü Lugâti t-Türk ve ran Dillerinden Kopyalar Üzerine I”, *International Journal of Central Asian Studies*, Vol. 13, s. 233-283.
- EREN Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Yay., Ankara.
- FRYE Richard N. (1947), “Karl H. Menges, Qaraqalpaq Grammar, Part One: Phonology, New York: King s Crown Press, 1947, Pp. 110.”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 10, 3/4, December, s. 436-440.
- GOLOVKINA O.V. (1966), *Tatarsko-Russkiy Slovar*, Moskva.
- KARAA AÇ Günay (2008), *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- KARAHAN Akartürk (2009), **Dîvānu Luġ āti't-Türk'e G öre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi**, Yayınlanmamı Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü** (1991), 1. C., Kültür Bakanlığı 1 Yay., Ankara.
- LAUFER Berthold (1919), **Sino-Iranica**, Field Museum of Natural History, Chicago.
- MONIER-WILLIAMS Monier (1960), **A Sanskrit-English Dictionary, Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages**, Clarendon Press, Oxford.
- MUMTAZ Ahmad (1985), **Baluchi Glossary: A Baluchi-English Glossary: Elementary Level**, Dunwoody Press, Kensington.
- ÖGEL Bahaeddin (1991), **Türk Kültür Tarihine G iriş II**, Kültür Bakanlığı 1 Yay., Ankara.
- SERTKAYA O. Fikri (2009), "Dîvânü Lüğati't-Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli midir? Veya Kâ garlı Mahmud'un Dîvânü Lüğati't-Türk'ünde Yabancı Dillerden Kelimeler", **Dil A**, S. 5, s. 9-38.
- SPEEDE Barlow (1848), **The New Indian Gardener and Guide to the Succesfull Culture of the Kitchen and Fruit Garden in India**, W. Thacker and Co., St. Andrews Library, Calcutta.
- AH N Hatice, "Câmi ü l-Fürs Örne inde XVI. Yüzyıl Bitki simleri", **Turkish Studies**, Vol., 2/2, Spring 2007, s. 570-602.
- AH N Hatice, "Anadolu da Yazılmı Bir Tıp Kitabı, Kemâliyye", **Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S. 9
- EYH SÜLEYMAN EFEND (2003), **Lugat-i Çagatay ve Türkî-i 'Osmânî**, Türk Dilleri Ara tırmaları, C. 13, Ankara, s. 29-368.
- TAYLOR Joseph (1808), **A Dictionary, Hindoostane and English**, Vol. 2, Hindoostane Press, Calcutta.
- TOPARLI Recep, ÇÖ ENL M. Sadi, YANIK Nevzat H. (1999), **El- Kavânînü'l-Külliyye Li- Zabtî'l- Lüğati't-Türkiyye**, TDK Yay., Ankara.
- TOPARLI Recep, ÇÖ ENL M. Sadi, YANIK Nevzat H. (2000), **Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve A**, TDK Yay., Ankara.
- TOPARLI Recep (2003), **Ed- Dürretü'l-Mudiyye F i'l-Lüğati't-Türkiyye**, TDK Yay., Ankara.
- TURAN Fikret (2006), "Turkish glosses in the Pahlavi-Oghuz Turkish glossary Pahlav - m z: A linguistic and textual analysis", **Turkic Languages**, Vol. 10, Num. 1, s. 88-109.
- TURNER Ralph L. (1962-1966), **A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages**, Oxford University Press, London.
- YARSHATER Ehsan (1998), "The Persian presence in the Islamic World", **The Persian Presence in the Islamic World**, (edt.) Richard G. Hovannisian, Georges Sabagh, Cambridge University Press, 1998, s. 4-126